

A MAGYAR SZÍV TÖRTÉNETE.*

JEGYZETEK A FILANTRÓPIA ŐSKORÁRÓL
ÍRTA BALASSA IMRE

Sok évvel ezelőtt, egy szürke, mogorva napon, a villanyos perronjáról öreg anyóka igyekezett nagykeservesen lefelé a kocsiról. Ráncos, töpörödött kis parasztasszony volt, nyögött és sóhajtozott. Sóhajait és nyögéseit köszvénymarta vén csontjainak csikorgása kísérte, mint alvilági muzsika. Szánakozva néztem az öregre és eszembe se jutott, hogy báméskodás helyett megfogjam vén karját és lesegítsem a kocsiról. Pirosposzsgás fiatal kalauz állt a perron szélén, jó vidéki színe volt, amit nem vont még be hamuszínű fátyolával a nagyváros. A fiatal kalauz megfogta a néni mindkét karját, türelmesen, vigyázva lerakta az öreget a gyalogjáróra; úgy bánt vele, mint valami nagyon érzékeny és kedves portékával. Azután letette melléje azt a két-három batyut is, ami még az öreghez tartozott.

Akadtt a perronon egy savanyúképű ember, aki sokallotta ezt a nagy igyekezetet, aki türelmetlen volt és már-már rá akart szólni a kalauzra, hogy ne várakoztassa itt az egész kocsi népét, nem érünk rá így bíbelődni egy vénasszonnyal.

Mert hiszen a mi városunkban és a mi napjainkban mindenki siet, mindenkinek nagyon sürgős a dolga. De vajmi kevesen érnek el oda, ahova régente kevés sietséggel is elértek az emberek.

A kalauz pedig elkészült az öregasszonnyal és meghúzta a csengőt. A nénike, amint biztos földet érzett vén lába alatt, lassan megfordult, visszanézett a kalauzra és azt mondta neki:

– Köszönöm, fiam, az emberségét . . .

Valami megmelegedett a szívem körül. „Emberség . . . emberség”, ismételgettem magamban, belső mosolygással. Szürcsöltem, kóstolgattam a szót, hajtogattam magamban, jólesett nekem, melegség folyt széjjel bennem, amint ismételgettem újra a vénasszony szavát: emberség, emberség.

És körülnéztem a vánszorgó villanyoson, a gyűrött, emberi mivoltukból kivetkőzött ábrázatokon, végignéztem az utcán, a városon, a reménytelen, vigasztalan zürzavaron, az egész Má-n, amiben oly kevés az emberség. És gyönyörködtem újra ebben a szóban: emberség. Mennyi mindent fejez ki, milyen ősi zamata van, milyen egyszerű és mennyivel gazdagabb, beszédesebb ez a szó, mintha cifrálkodó körmondatok egész sorával akarnánk megmagyarázni a jóságot, az irgalmasságot, az emberszeretetet. Ez az egy ősi magyar szó, mely talán olyan régi, mint a nyelvünk, kifejez mindent.

Nem hinném, hogy a humanizmusnak, vagy a filantrópiának bármely nyelvben volna ilyen egyszerűen világos, gazdagértelmű, helyes kifejezése, mint ez a régi magyar szó: emberség.

* Nem kimerítő történelmi tanulmány ez; csupán vázlat, néhány jegyzet, töredék, szín a magyar jótékonyosság múltjából. A történelmi adatokat, természetesen, forrásművekből merítettem. Ezeknek a hosszú sorát e mű szerkesztőjének véleménye szerint fölsőleges volna fölsorolni, mert nem gondolatokat, eszméket, nézeteket, hanem csak adatokat vettem belőlük. *B. I.*

. . . Megpróbálom elmondani most, amit a magyar emberség homályos őskoráról tudok. El akarom mesélni *a magyar szív* történetét, a magyar emberség históriáját, amely egyidős a magyar nemzetével. Ezzel a sokszor meghurcolt, sokszor elárvult nemzettel, amely keletről jött nyugat felé, ámde keletről nem barbárságot, hanem lelkeséget és emberi érzéseket hozott magával. Mintha a Gondviselés már akkor is arra szánta volna a népvándorlás hullámaina bízott sajkát, a magyarságot, hogy a nyugati civilizáció védőfala legyen sok évszázadon át keletről hozott jótulajdonságaival, nemes lelkiségével, azok ellen a barbár áramlatok ellen, amelyek kelet felől fogják követni őt, hogy eltíporják a nyugati civilizációt...

Egykor pedig majd szövetkezik Nyugat a Kelettel, hogy eltíporja azt, aki őt ortalmazta . . .

AMIRŐL A KRÓNIKÁK BESZÉLNEK

Régi krónikák tanúbizonysága szerint a magyar természetből hiányzott a kegyetlenség ösztöne. A magyar pogány, bálványimádó, népeket hódító, félelmeteshírű kis nép volt. De a magyarok kegyetlenségeiről nem maradtak fenn bizonyságok. Amikor a vereckeit szoroson át birtokba vették hazánkat, meghódították az ittlakó kicsiny néptöredékeket, mert azok nem is voltak alkalmasak arra, hogy államot alkossanak. Hitvány kis- törzsek, állati sorban sinylődő, zagyva, korcs nyelvet beszélő pásztorcsordák voltak ezek és mikor meghódították Árpád népe előtt, a büszke hódító hadak meghagyták őket békességes munkájuk mellett, nem bántották, nem sarcolták, nem irtották a kor véres erkölce szerint.

A nagy civilizátor, Keleteurópa csodálatos államalkotója, első szent királyunk az emberség, az irgalmasság hirdetője volt. Nyomok maradtak arról, hogy Esztergomban, székvárosában, kórház- vagy menedékházfélét alapított már az ezredik esztendő körül. Közel a templomhoz, az esztergomi várhegyen állott a sinylődők, aggok, koldusok és zárándok háza, melyet a régi krónika így nevez: „zent Lazar ziginyei”. Ugyancsak Szent István, a pacifikátor, aki a magyar államot ezersztendőre megalkotta, a nagy törvényhozó, a műveltség és a polgárosodás hatalmas pionírja, – akinek a szívében és jellemében volt erő, volt kíméletlenség is, hogy megfékezze a pártoskodást, hogy megbonthatatlan egységbe kovácsolja össze a széjjelhúzó magyarságot – Szent István, az irgalmasság törvényeit hozta, melyek máig is benne vannak Corpus Jurisunkban.

A törvények első könyvében, melynek címe *Decretorum liber primus*, olvassuk a következőket:

„Ad sanctum Emericum ducem!”

Szent Imre herceghez, fiához intézi tehát a nagy király a parancsokat és a törvényeket, melyeknek megtartását mindörökre rendeli. E gyönyörű törvénykönyv tizedik fejezetének ez a címe:

„De pietate et misericordia caeterisque virtutibus „

A kegyességről és irgalmasságról és egyéb jóságos cselekedetéről.

Így szól ez a törvénytörzszakasz:

„A jóságos cselekedetek törvénye főekesség a királyok koronáján és a parancsolatok közt a tizedik.

1. Mert a jóságos cselekedetek Ura maga a királyoknak királya. Tehát valamint az ő mennyei seregének teljességgel tíz kara vagyon, úgy a te életed forgásának is tíz parancsolatja legyen.

2. Illik a királynak kegyesnek, irgalmasnak és több egyéb jóságokkal teljesnek és ékesnek lenni, mert a kegyetlenséggel és gonoszsággal fertőzött király haszontalan keres király nevet, mert bitornak mondatik.

3. Azért hát, szerelmes fiam, te lelkelem gyönyörűsége, én reménységes magzatom, kérlek, parancsolom, hogy mindenütt és mindenkben kegyességgel járván, fedezd bé kegyelemmel nemcsak a te atyád fiait és rokonságodat, avagy a főembereket, hadnagyokat, gazdagokat, vagy a szomszédokat és a haza lakosait, hanem az idegeneket és minden embert is, valaki tehozzád jövend. Mert a kegyesség jótéte vezérel a fő boldogságra.

4. Légy irgalmas minden szenvedőkhöz, az Urnák amaz intését hordozván szünetlen szívedben: irgalmasságot akarok és nem áldozatot.

5. Légy békességtűrő mindenkhez, nemcsak a hatalmasokhoz, hanem azokhoz is, akik hatalom nélkül szűkölködnek.

Ahogy forgatjuk a dekrétumok első könyvét, a lélek nagy megrendülésével olvassuk: abban a barbár korban, az ököljog, az erőszak korszakában mennyi emberséggel, mennyi bölcseséggel, a keresztény lélek milyen emelkedettségével, milyen civilizált elmével hozza törvényeit Szent István, magyar király, figyelmét kiterjesztve a szegényekre, a szolgákra, védelmezve a védteleneket az erőszakkal szemben.

Egy vad korszakban születtek ezek a törvények, mikor az irgalom érzése ismeretlen volt az emberi szívek előtt. Mikor a gyöngé szabad prédája volt az erősnek. Mikor a beteg segítség nélkül pusztult el. Mikor igaza csak annak volt, aki erősebb volt. Mekkora világosság lakott a nagy király homloka mögött!

De hallgassuk őt magát, a dekrétumok második könyvének tizenhetedik fejezetében, amely a szolgák felszabadításáról szól:

„Végeztük, hogy ha valaki irgalomból tanúbizonyás előtt szabadsággal ajándékozza meg az ő tulajdon szolgáit és szolgálóleányait, irigység miatt senki ne merje az ő halála után szolgaságra vetni azokat.

Ha pedig szabadságot ígért és halála gátolván, bizonyágtételt nem szerzett róla, özvegyének és fiainak legyen hatalmuk azon szabadságot megbizonyítaniok és alamizsnálkodniok a szegényeknek a férj lelke váltságáért tetszésük szerint.”

Szent István, mikor az új hitnek és a civilizációnak várait egymásután építette fel, építvén szerte e hazában kolostorokat és templomokat, ugyanakkor az emberszeretnek, a humanizmusnak, az embervédelemnek hatalmas menedékházait építette meg. Minden templom, minden kolostor, minden káptalan menedéke volt a szenvedőknek, a nyomorgóknak, a betegeknek, az erőszak elől menekülőknak. Arról maradtak írott följegyzések, hogy az országba tömegesen érkező olasz, német és francia papok többnyire értettek a sebek és a nyavalyák gyógyításához. A szenvedők nagyon hamar meg tudták ezt és a legközelebbi kolostorba vándoroltak, ahol nemcsak a lelket gyógyították a hit szavával, nemcsak az erkölcsöket szelidítették, nemcsak betűvetésre és hasznos mesterségekre oktatták az ifjúságot, hanem gyógyították, ellátták a betegeket, alamizsnát osztottak a szűkölködőknek. A király bőkezűsége határt nem ismert, mikor az új monostorokat, az új káptalanokat kellett javadalommal, pénzzel, birtokokkal ellátni. A kolostorok lakói pedig jóra fordították a királyi bőkezűség gyümölcsseit.

Ebben a korszakban, mikor az írott törvények még csecsemőkorukat élték, rendszeres jogszolgáltatás nem volt és pörlekedésben mindig az erősebbnek lett igaza, óriási jelentősége volt a templomok menedékjogának. A templomok kapuját hatalmas tekintélyével a király őrizte. A templomok kapujában megtorpant az elbizakodott erőszak, mert a királyi tekin-

tély tudott kíméletlen is lenni a nagyurakkal szemben, ha megsértették a templomnak azt a jogát, amely ma a nemzetközi jog szerint az idegen követségeknek járó területenkívüliség jogának felel meg.

Az egyik krónikában azt olvasom, hogy egyszer a vitéz és hatalmas Csanád ispán idejében, nem sokkal az ezredik év után, a következő eset történt Marosvár környékén:

Egy gonosztevőt, akire gyilkosság és rablás bizonyosodott, Csanád ispán halálraítélt és a poroszlók akasztani vitték. Éppen arra haladtak a Szűz Máriáról nevezett szentegyház felé, amely Marosvár aljában állott, szép monostor mellett. A halálraítélt gonosztevő egy alkalmas pillanatban kiugrott poroszlói közül és a zűrzavarban berohant Szűz Mária templomába. A poroszlók utánaeredtek, ámde a kapuban tiltó kezét fölemelve megjelent a monostor perjele, akinek szigorú arcától megrettenve, a poroszlók megfordultak és elkullogtak. A gonosztevő pedig élete hátralevő idejét ott töltötte a monostorban és a templomban. Ő lett a templom harangozója és szolgálja. Kilépnie a szent helyről nem volt többé szabad, mert odakünn, a világban ítélete várta. De benn a monostorban és a templomban szabadságot „élvezett, oda nem követte őt a világi hatalom büntető keze. Megtért bűnös lett belőle, aki vezekelt bűnéért és békességben halt meg.

Szent Gellért püspök, aki Itáliából jött Szent István udvarába, ez a csodálatoséletű és lángeszű apostol, a csanádi egyházmegye megalapítója és első püspöke, Szent István irgalmasságának egyik legjobb munkatársa volt. A király igen sokszor nyitotta ki előtte a kincstárat, hogy alamizsnát osszon belőle. Dús jövedelmeit, a püspöki javakat pazarul osztotta a szegények között. Mikor egyszer megkérdezték, hogy miért teszi ezt, miért osztogatja el mindenét, míg maga sokszor szűkséget lát, a szent püspök így felelt:

– Amint a víz eloltja a tüzet, épúgy törli el az alamizsna a vétket.

Mikor Marosvárat, ahol a pártütő Ajtony éveken át dacolt a király hatalmával, elfoglalták Csanád vezér hadai s az egyházmegye megalapításába fogott Gellért püspök, Csanádon iskolát alapított, ahová messze vidékről jöttek az ifjak, a gyermekek tanulni a tanítómestertől, Walter szerzetestől, aki még Itáliából követte Gellértet Magyarországra. A szent püspök azonban nemcsak latin nyelvre, imádságra, betűvetésre, szent énekekre, nemcsak Evangéliumra tanította a gyermekeket, hanem táplálta és ruházta is őket. Száz meg száz gyermeket szedett össze egyházmegyéjéből, szegényeket, inségeseket, akik az ő házában ettek, az ő házában laktak. Könyörületessége nemcsak a gyermekekre terjedt ki, háza nyitva állott minden vándor, minden Ínséges, minden nyomorult előtt. Minden idegen, minden pór, minden beteg leülhetett a püspök asztalához és vele étkezhetett. Nem nézte sohasem, hány napon, hány héten át veszi igénybe vendégszeretétét, konyháját, asztalát.

Egyszer egy bélpoklos beteget, befektetett az ágyába, hogy ott pihenjen, ő maga pedig éjnek éjszakáján szekercét vett a kezébe, elment a szecsei erdőbe fát vágni, hogy segítsen szolgálainak.

Ugyanaz a munka, ugyanaz a gyógyító, alamizsnaosztó, embervédő tevékenység indult meg ezekben az években szerteséjjel az országban. Szent Benedek fiainak monostorai a Bakonyban és szerteséjjel Dunántúl: Pannonhalmán, Bakonybélén, Dömölkön a barátok kolostorai voltak Magyarországon az első kórházak és a tehetetlen, munkaképtelen aggok első menedékházai.

Viharos évszázadok során, mikor idegen hadak lepték el az országot, ezek a kolostorok, amelyek megerősített várak voltak, a menekülő népesség utolsó mentsvárai lettek. A megerősített falak mögött nagy élelmiszerkészletek voltak fölhalmozva és a menekülő népességet

a szerzetesek ellátták élelemmel, fődéllel, de fegyvert ragadva kezükbe, meg is védték őket. A tatárdúlás idején a pannonhalmi monostort hónapokon keresztül védelmezte hősiesen Szent Benedek fiainak vitéz serege Uriás apát vezérlete alatt. A tatárok nem voltak képesek bevenni a várat és akik a kereszt oltalma alá menekültek a monostorba, ott valóban menedéket találtak.

Ha a tatárjárás vészes koráról emlékezünk, nem szabad elfeledkeznünk IV. Béla király leányáról, Boldog Margitról sem, aki a Nyulak szigetén, a mai Margitszigeten élt kolostori magányában, alázatban, önsanyargatásban, imában és jóságban példát adva az apácáknak. Az Árpádházi Boldog Margitról fennmaradt költői legenda és a róla maradt följegyzések mind magasaltják őt mint betegápolót. Önfeláldozóan ápolta a sínylődőket, nem félt semmiféle kórtól és mikor társnői látták, hogy a legszörnyűbb ragályos betegségek áldozatait milyen félelem nélkül ápolja, tisztogatja, eteti, mosdatja, az a hit vert gyökeret szívükben, hogy a szent királyleány testén nem fog semmiféle ragály. Ő a betegápolást olyan önfeláldozással végezte, hogy sokszor hetekig nem aludt jóformán semmit, éjjel-nappal a beteget szolgált, fagyos, zimankós időben járt ki a kútra, hogy vizet hozzon nekik, ment a hideg konyhára tüzet rakni, hogy bort forraljon, vagy meleg borogatást készítsen a sínylődőknek, még az undorító rühbetegségben szenvedőkhöz is félelem nélkül közeledett, megnyírta, megfürösztötte, kenegette őket.

Ezen a helyen, ahol a magyar jószív történetét mondjuk el, meg kellett emlékezni e csodálatos királyleányról, aki a magyar betegápoló nővér szent őse.

A gyermekvédelem primitív, de végtelenül áldásos formája volt az, amit Árpádházi, majd a vegyesházbeli királyaink idejében, az országban szerteszéjjel álló és virágzó kolostorok műveltek. Az elhagyott gyermekeket, akik akkoriban is nagyszámban voltak, az árvákat, akiknek senkijük nem volt, a hadiárvákat, akiknek apjuk hadban pusztult el, az országot sűrűn pusztító dögvészjárványok, majd idegendúlások után tömegesen kóborló gyermekeket a kolostorok fogadták magukba. A kolostori iskolákban nevelték fel őket és ezekből az elhagyatott, alacsony sorból származó árva jobbágy-gyerekekből a magyar történelem kiválónál kiválóbb nagyságai lettek. Vitéz katonák, nagy papok, tudósok, hithirdetők, nemzeti hősök.

Ez volt a magyar gyermekvédelem kezdete, az oltár tövében, Isten nevében.

KANIZSAI DOROTTYA

A csataterék borzalmaival enyhítő emberszeretet első nagy nyoma a mohácsi vész katasztrófájához vezet emlékeztünket. A mohácsi csata estéjén fáklyás emberek százai lepik el a véres mezőt és a fáklyás embereket egy gyászba öltözött, méltóságteljes hölgy vezérli, aki nem fél a szörnyű, üszkös sebektől, nem fél a torzultarcú halottaktól, nem fél az éjszaka rémeitől, nem fél a szanaszét kóborló török hadaktól sem. Két nádorispán özvegye, Kanizsai Dorottya ez, aki egymásután lett Özvegyévé Geréb Péter, majd Perényi Imre palatinusnak. Négy száz embert fogadott ezen az estén, hogy összeszedesse és biztos fődél alá vigye a sebesülteket, a halottakat pedig istenes módon eltemettesse a haza földjébe, melyet vérük áztatott.

Álljunk meg egy pillanatra nemes alakja előtt kegyelettel. A harctéri embervédelem első nagy heroinája ő.

Meg kell emlékeznünk Rákóczi Ferenc nagyanyjáról, Rákóczi Györgyné Lórántffy Zsuzsannáról, Erdély fejedelemasszonyáról, akinek a szívét, szellemét, jóságát legjobban jel-

lemzi az, amit Szalárdi János jegyez föl róla és férjéről. Mert Ferenc, harmadik gyermekük, meghalt, „egész életükig nem fognak vala vacsorát enni”. Ez a rendkívüli eszű, erős jellemű, végtelen szívósságú asszony, aki férjének, György fejedelemnek, igen komoly támasza volt az országlásban, vagyonát, jövedelmeit bőkezűen osztotta széjjel nemcsak a kulturális intézmények támogatására, főiskolákra, egyháza támogatására, hanem a szegényeknek, a szűkölködőknek. Lórántffy Zsuzsanna Erdélyben alamizsnaosztó helyeket állított fel, ahonnan rendszeresen támogatták a nyilvántartott szegényeket.

A karitatív intézmények rendszeres szervezése a XVIII. századra esik. Mária Terézia 1768-ban állítja fel Magyarországon az első árvaházakat. Nagyszebenben, Kassán és Debrecenben szervezik ezeket, még pedig a királyné akaratából csakis katolikus árváknak.

Fia, II. József császár Budapesten Armeninstitút-ot létesít. Ez az Armeninstitút tulajdonképpen nem is menedékház vagy intézet volt, hanem pénzalap, amelyből rendszeresen segélyezték a nyilvántartott szegényeket. Ezek a rendszeresen segített, „házi szegények” heti 12 és 24 krajcárt kaptak nyomoruk és aggságuk szerint. Elaggott „városi szolgák” pedig ugyancsak két kategóriában, havi 1 forint 12 krajcár, illetve 3 forint segélyt kaptak. Ugyanabban az időben a Clarissa nővérek zárdájában igen jeles kórház és aggok menedékháza működött. Az áldásos tevékenységű apácarendet azonban éppen II. József parancsa üzte ki az országból a többi szerzetesrendekkel együtt. Így azután a kórház és az aggok menedékháza megszűnt.

Ez a korszak, a XVIII. század egyébként a filantrópikus hajlandóságnak nagy fellendülését hozta meg. Egymásután jelentkeznek a szebbnél-szebb jótékony alapítványok. 1796-ban a Pintér-féle alapítvány létesül egy kórház építésére. A Pintér-alapítványhoz egyéb adományok és alapítványok járulnak, egytől-egyig polgáremlékeknek a jóvoltából. A Rókus-kórházat ebben az időben építik, a kápolna mellé, amely már a XVIII. évszázad erején ugyanazon a helyen és ugyanabban a formában állott.

E kor pesti polgárainak nagylelkűségét bizonyítja a késő utód előtt az a tény, hogy 1760-tól 1790-ig 52.707 forintot adtak jótékony célra magánosok. Óriási Összeg volt ez akkor! És ezek egytől-egyig dolgozó polgárok voltak.

1799-ben a jég tavaszi megindulásával vízáradás pusztította el Pest városának egyes részeit. Ez a vízkatasztrófa nagyszabású segélyakciót inspirált. Még ma is olvashatjuk azt a megható nyomtatványt, amelyet 1799-ben adtak ki Pesten „Trattner Mátyás betűivel”. A nyomtatvány címe ez: „Szabad királyi Pest városának nemes gondolkozású lakosaihoz, egynémely emberszerető polgár. A Jég megindulásával támadt víz-áradásnak alkalmasossággal 1799.”

Ez a fölhívás, amellyel az emberi szíveket akarják megindítani és az emberi zsebeket kinyitni, így kezdődik: „Borzadozik testem, hogy ha eszembe jut, minemű ropogásokkal és durranásokkal mozdult meg négyízben fekvőárkában a fagyos Duna, minemű zajjal ment el nemrégiben több mint két holnapig álló helyéből ama számtalan károkat okozó Duna jege, mimódon epesztette Pest Lakosinak szíveket, valahányszor megállapodott, följebb 's följebb emelkedett a partokhoz és tornyozván mindenfelül a jégthalmokat e' két Várost irtóztató áradásokkal rémítette.”

Majd később:

„Ugyan ki rajzolhatja le elegendőképén mindazokat, amiket szemeink láttak, avagy füleink hallottak. Számtalan emberek a hirtelen reájuk áradt víz közt végső romlásokat szemlélvén, különféle módon kerestek szabadulást maguknak 's magzatiknak. Némely Anyák szerencséjüknek tartották, hogy kiragadhatván a bölcsőből gyermekeiket, velük a vízből

kifuthattak: sok házigazda felijedvén a kiáltás, lövöldözés és dobolás által álmából, veszni hagyta hosszas munkával szerzett jószágát, csak hogy a reája dülendő ház agyon ne üsse. Voltak némely öregek is, akik összeszedvén holmi kis erejüket (mert kinek nem volna élete kedves) gázolták, mint csak lehetett a vizet és a szárazra siettek”...

... Azután így folytatódik:

„Barátom! Ki az alatt, hogy e szerencsétleneket érte a veszedelem, bizton folytattad Mesterségedet vagy Kereskedésedet állj elő most, ha emberi szeretettel bírsz, részesítsd mindennapi kenyeredben emez éhen holt boldogtalanokat: meglátod mely igen meg-örül szíved, hogy te-is jó-tévője lehattél kárvallott felebarátodnak.

Ti is Nemes gondolkozású Pesti Lakosok! Kik már többször önként nyilvánvalóvá tettétek felebaráti szereteteket, reménlem, nem várjátok, hogy most-is ösztönözzön valaki a jó-tételre benneteket, annyival inkább: mivel már-is nyilván-való jeleit adtátok készségekteknek és buzgóságotoknak e' jelenvaló veszedelem alkalmatosságával, melyet a polgárok minnyájan annál hálaadóbb szívvel köszönnek néktek, mennél nagyobb volt a kár, melyet kész segítségekkel nyakunktól elhárítottatok.”

A főlhívás végén megható német versezet van, amelynek utolsó két strófája így hangzik:

*Reicht mit edlem Sinne Eure gute Gaben
Zu des Dürftigen Errettung hin,
Der mü Redlichkeit und Fleiss sie einst benützet
Und ein neues Letßn nun beginnt!*

*O der Seligkeit, so Schöpfer sein zu können
Von der Brüder dauerhaften Glück!
So wird Euer Angedenken in den Herzen
Guter Menschen unvergess'ich sein!*

Érdekes beletekinténünk abba a kimutatásba, amely Buda és Pest városoknál létesült jótékony-alapítványokról készült.

Az aggok alapjára, inkább egy aggokháza létesítésére, már 1762-ben 2200 forint alapítványt tett Bello Éva. Ugyancsak ő 1778-ban már 6000 forintot adott ugyanerre a célra. Szalay Zsuzsanna 1778-ban 12.000 forintot, Pausch Mór 1785-ben 19.230 forintot, ugyancsak ő 1792-ben 6277 forintot, Wieser Mihály pedig 1790-ben 7000 forintot adományozott az aggok házának.

Az a Pintér-féle alapítvány, amelyről már szóltunk, a Rókus-kórház alapjait vetette meg. Pintér Fülöp alapította 1771-ben és 16.000 forint volt.

Mukkenhuber Fülöp budai káposztakereskedő 1804. évben kelt végrendeletében 18.000 forintot hagyott váltópénzben fiúbetegek tartására. Dümshitz János 1798-ban a Várban lévő 151. számú házának felét görögkeleti és római vallású szegények segélyezésére hagyta. A gróf Koháry-alapítvány 1729-ből kelt.

Az első siketnéma-intézetet Magyarországon jólési Cházár András ügyvéd, Gömör vármegye volt főjegyzője alapította. Cházár, aki nagyon jeles jogi író volt, ismertté tette nevét már mint gömöri főjegyző, azokban a híres követi utasításokban, amelyeket a magyar nyelv használatáról irt az országgyűlési követek számára. Főjegyzői állását politikai sérelem miatt hagyta ott és mint ügyvéd működött azután. 1799-ben Bécsben időzik, ahol megnézi a siketnémák ottani intézetét. Ez a látogatása az intézetben olyan nagy hatással van lelkére, hogy elhatározza: a szerencsétlen magyar siketnémák számára alapít ilyen intézetet.

Kihallgatásra megy I. Ferenc királyhoz, aki előtt fölveti az eszmét. A király beleegyezik a terv megvalósításába és akkor Cházár András hazamegy Magyarországra, fáradhatatlan buzgósággal jár-kél, agítal a siketnéma-intézet érdekében és két esztendő leforgása alatt 40.000 pengő forintot gyűjt össze a nemes célra.

1802-ben Vácott nyitják meg Cházár András siketnéma-intézetét, amely az első Magyarországon a szerencsétlen siketnémák üdvére. Akkor kezdődött meg az az áldásos munka, amely később az ország több pontján folytatódott, jeles intézetekben, kitűnően képzett emberek vezetése alatt, azzal a céllal, hogy azokat a boldogtalanokat, akiket a gondviselés a süketnémaság átkával sújtott, állati elhagyatottságukból kiemelje, a társadalom tagjává tegye, a kultúra és a társadalmi élet áldásaiban részesítse és hasznos, dolgozó emberré nevelje.

A XIX. század elején már egymásután alakulnak szerte Magyarországon, de különösen Pest városában a jótékony intézetek. Meg kell említenünk egy sajtószerű ilyen egyesület, amely 1810 október 26-án alakult meg Pesten, a Józsefvárosban. Ez az egyesülés megalakulásakor a következő nevet kapta: Ehramen verähligten Weingärtner Gemeinde. A józsefvárosi szőlőművesek jótékonyági egyesülete volt ez, amely Strassenreiter Simon elnök vezetésével azért alakult, hogy a nyomorúságban sínylő családokat és betegeket segítse, a szegénységben elhaltak illő eltemetéséről gondoskodják. Ezt a jótékonyági egyesületet, amely a józsefvárosi szőlőkertészekből rekrutálódott, azért kellett megemlíteni, mert jótékonyága messze túlterjedt azokon a határokon, amelyeket alapításakor célul tűztek ki. Föl kell jegyeznünk, hogy a nemesszívú sváb szőlősgazdák derekasan megfeleltek hivatásuknak, évente háromszor-négyszer is fizettek be az egyesület pénztárába jelentékeny összegeket és egyáltalán nem voltak szűkkeblűeknek mondhatók, mert hiszen egy olaszországi földrendés alkalmával több száz pengő forint adományt küldtek a messze idegenben szenvedők számára.

ASSZONYKEZEK MUNKÁJA

Az 1817. esztendőben alakult meg Hermina főhercegnőnek, József nádor első nejének vezetésével a „pesti jóltévő Asszonyi Egyesület.” Ez a nagyszerű egyesület korszakalkotó munkát végzett Pest város karitatív és szociális életében.

Hadd álljon itt az egyesület egyik jelentéséből néhány sor, amelyben meg vannak jelölve az egyesület céljai:

„Az egyesület mindjárt megalapításánál átlátta, hogy csak a helyesen felfogott arányban és rendben nyújtott segedelem lehet valódi, bizonyos s ennél fogva a legjótékonyabb segedelem, ellenben a csupa alamiznaadás bizonytalan, drága, többnyire káros és így igazán tekintve nem keresztyén segedelem, minthogy ezáltal a csalárdtság táplálják, a renyhesség ingereltetik és a szorgalom kiirtatni segítetik. Minthogy pedig e következő öt cikkely: Táplálat, Ruházat, Lakás, Beteges állapotban Orvosi segedelem és Gondos. Ápolás teszi az emberi élet kerülhetetlen szükségéit, ki ezek közül ennek vagy amannak valódi híjjával van, a szegény és szűkölködő és csak az ilyen méltó tehát a szegények intézetének tekintetere. E nézet szerint tulajdonképen hat főosztályai vannak az igazi segedelemre méltó szegényeknek:

- a) Olyanok, kiknek csupán szempillantati segedelem kell.
- b) Azok, akik szigorú élelmöket önmaguk akarnak s tudnák megkeresni, ha környül-

állásaikhoz alkalmaztatott munkát kaphatnának, melyet azonban nem nyerhetnek, mivel őket mint öreg nyomorék embereket vagy más okból senki sem használja.

c) Olyanok, kik szükségüknek egy részét képesek volnának békeresni, de korok gyengesége, nyavalyáságok vagy más körülállások miatt nem mind azt nekik szükségesképen kellének.

d) Oly öregek és nyavalyások, kik éppen semmit sem kereshetnek.

e) Szegény, szűkölködő betegek.

f) Elhagyott, gyámoltalan gyermekek.”

Az egyesület az itt vázolt jótékonyági program alapján nagy lelkesedéssel, körültekintéssel, buzgalommal és áldozatkészséggel kezdte meg működését.

Az egyénekenkénti segítség úgy történt, hogy pénzsegítséget, eleséget, ruházatot, tüzelőfát, orvosi segítséget és gyógyszereket hetenként vagy hónaponként osztottak ki. Az volt a rend, hogy a szűkölködő abban a kerületben, amelyben lakik, az úgynevezett „Választott asszonynál” jelentette magát. Ez a választott asszony a választmány legközelebbi ülésén jelentést tett és az ő jelentése alapján határoztak. Az alapszabályok szerint meg volt engedve a választott asszonynak, hogy ha a segítség nyújtása rendkívül sürgető és nem várhat a választmány legközelebbi üléséig, a választott asszony az előülővel, vagyis az elnökkel egyetemben a segélyt azonnal megadhatta, de a jelentést azért a legközelebbi ülésen meg kellett tennie, hogy a választmány helybenhagyhassa intézkedését. Ha egy ilyen szegény állandó, rendszeres segélyt kapott, úgynevezett „Segedelem-könyvecskét” adtak neki és a segedelem-könyvecskében tartották nyilván mindazt a segítséget, amit neki rendszeresen adtak. A kerületi választott asszonyok a szükséges pénzt, ruházatot, ételmet, mindazt, ami a segélyezéshez szükséges volt, nyolchetenként vették ki az egyesület raktárából és pénztárából és a választmányi üléseken számoltak el.

Az egészen nyomorék vagy elaggott, gyámoltalan emberek tartása az egyesület által úgy történt, mint az árva kis gyermekeké. Kiadták őket megbízható családokhoz illő bér mellett, amit az egyesület fizetett értük. Azokat a betegeket, akik ágybanfekvők és ott elpusztultak volna minden ápolás nélkül, az egyesület költségén a városi kórházba, az előbb említett Szent Rókus-kórházba vitték.

Fölállított az egyesület mindjárt működése elején a „Terézia-városban”, bérelt házban, ápoló-intézetet egészen nyomorék, elaggott, „öregségök miatt elalélt személyek” számára. Az egyesületi jelentés ennek az intézetnek a céljáról és működéséről a következőkben emlékezik meg:

„Pedig mennyivel több illy elalélt emberek vannak ezen népes Városban, kik egész éltüket munkában, fáradtságban s polgártársaik szolgálatában becsületesen és illendően töltötték el, a nélkül, hogy aggott korok élelmére egyebet gyűjthetnek volna azon szánakodásnál és segedelemnél, melyre ifjabb és tehetősebb ember-társaiknál méltán számot tarthatnak? Az illy szegény, érdemes öregeknek tehát, étel, ruházat, köntös és a szükséges ápolás, ezen tiszta egészséges szobákban nyújtatik. – Ételük áll jól készült marhahús vagy bőjtös levesből, fél font húsból, főzelékből s megkívántató kenyérből és bizonyos napokon egy kevés borból. Ápolásról s tisztaságról a helyben lakó Gazda asszony gondoskodik.”

Fölállított az egyesület egy keresetintézetet „minden szükséges eszközökkel felkészült önkényes dolgozóházat” olyanok számára, akik még örömet dolgoznának, de mivel csak a gyári munkához vagy más ipari mesterséghez értenek, vagy koruk, gyengeségük, nyomorékságuk miatt nehezebb munkára alkalmatlanok, itt könnyebb munkával kereshetnek valami élelmiszert.

Fölállítottak egy iskola-intézetet egészen árva gyermekek számára. Ide olyanokat is fölvettek, akik nem árvák ugyan, de szülőiktől se eledelt, se ruhát nem kapnak. Ennek az iskolaintézetnek kettős volt a célja: először az, hogy olyan oktatást kapjanak a gyermekek, amely alapja lehet későbbi fejlődésüknek, hogy hasznos polgárok, munkás, dolgos, esetleg művelt emberek legyenek ezek az utcára taszított, koldulásra, züllésre, korai pusztulásra ítélt penészvirágok, másodsor, hogy a gyermekeket, akik semmiféle fegyelemhez szokva nincsenek, az utcán és a szemétdombon élők az életüket, rendes munkássághoz szoktassák s bennük a munka szeretetét fölébresszék.

Volt az egyesületnek „asszonyi kézimunkát lerakó helye”, olyan szegény asszonyok és lányok számára, akik otthon élnek és szorgalmas kézimunkával becsületes keresetet akarnak szerezni, vagy legalább enyhíteni akarják szűkösén kereső családfenntartójuk gondjait. Nagyon nagy számmal voltak már akkor is ilyen szegények, akik közügyességgel és szorgalommal pénzt kereshettek volna, de nem volt rá módjuk, hogy munkát kapjanak, sem pedig arra nem volt alkalmuk, hogy otthon készült munkájukat értékesítsék. Az ilyen szegények, miután rendszerint arra sem volt pénzük, hogy kézimunkájukhoz anyagot vásároljanak, a raktárt kezelő felvigyázó asszonytól kapták a készen fekvő anyagot, a felszabott szöveteket munkára és a munka végével a beszolgáltatott kész kézimunkák vagy megvarrott ruhák után járó munkadíjat készpénzben és azonnal kifizették nekik.

Ennek az áldásos működésű egyesületnek a nevéhez fűződik az első kezdetleges gyógyítható vakok intézetének a felállítása is. Gyenge próbálkozás volt ez, de abban az időben, amikor a vakok minden védelem, minden tanítás, minden gyámolítás nélkül tengődtek még a legnyomorultabb állati sorban, amikor a gyógyítható vakok maguk sem tudták, hogy gyógyíthatók, mikor a hályog örök vakságot jelentett, igen-igen nagy, merész és dicsőséges lépés volt. Ez az „Intézet a szegény belseghályogosak gyámolítására és gyógyítására”, tulajdonképpen két szobából állott. Az Újvilág-utcában volt két bérelt szobában, ágyakkal és egy ápolóasszonnyal. Azokat a belseghályogosakat vették fel ide, akiknél még megvolt a remény, hogy szemük világát részben vissza lehet adni. Lakást, ételt, orvosságot, szükséges ápolást, gyógyítást kaptak. És igen sokan a szemük világát kapták ott vissza!

Az első valóságos vakok intézete, amely már a kor színvonalán állott és azoknak a világtalanoknak a nevelésével foglalkozott, akiknek semmi reményük nem volt arra, hogy szemük világát valaha is visszaszerezzék, 1825-ben alakult meg Pozsonyban. József nádor százszor áldott nevéhez fűződik ennek a humanitárius intézetnek a megalapítása. A nagyon emlékezetes 1825-iki reformországgyűlés idején Bécsből, az ottani vakok intézetétől kért egy tanítót a nádor. Ezt a tanítót, akit Beitl Rafaelnak hívtak, Pozsonyba hozatta, ott egy üresen álló követi lakásba telepítette be, ahol a szakavatott vakoktató két vak növendékkel kezdte meg a működését. A nádornak itt még csak demonstráció volt a célja. Az országgyűlési követeket csoportosan meghívta, hogy nézzék meg ezt a kétszobás „intézetet”. Azt akarta, hogy meginduljanak, hogy a szerencsétlen vakok sorsán szánakozzanak és belásák egy ilyen intézet alapításának mulhatatlan szükségét. Az első kísérletet a nádor nem hagyta hatástalanul elmúlni és egy év múlva, 1826-ban Pestre telepíti a vakok intézetét. Itt azután olyan propagandát kezd, hogy az adakozásokból nagyon szép intézeti házat is építettek a Király-utcában, a Valero-féle selyemgyárral szemben, azon a telken, ahol most a Zeneművészeti Főiskola áll. A nádor nemes törekvéseinek leglelkesebb támogatója Pestvármegye nagy alispánja, Földvály Gábor lett. A nádoron kívül az ő nemes emlékének tartozunk legtöbbel azért, hogy ez az intézet, amely Pozsonyban két kicsiny bérelt szobában kezdte meg a működését, Pesten röviddel azután szép, virágzó, a kor követelményeinek

teljesen megfelelő intézetté épült, ahol már a húszas évek végén és a harmincas évek elején húsz-harminc vakot tartottak el és tanítottak írásra, olvasásra, zenére, hasznos kézimunkára és tudományokra.

Nagyon érdekes az intézet igazgatójának, Dolezsalek Antalnak lelkes szavait ide itkítani, amelyekkel egy könyvében a vakok intézetének szükségessége mellett érvel:

„Mily kártékonyan hat a szülék tudatlansága gyermekeik nevelésében és képezésében a vak gyermekekre, minden ily intézetben tapasztalhatni, mert a szülék nagyjából azon véleményben vannak, hogy a vak gyermek semmiféle munkára nem képes. Evégből a szegény teremtményt egészen elmellőzik. Balga hiedelmök annyira megy, hogy a gyermeket képtelennek tartják a másként közönséges munkáknak mások segedelme nélküli elvégzésére. Így történik, hogy gyermekek, kik tíz-tizenkét éves korukban jönnek az intézetbe, sem illendően ülni, sem állni vagy járni nem tudnak, még kevesebbé enni vagy öltözködni. Hogyan lehetséges mármost, hogy ily teremtményeknek képzeleteik lehessenek külső tárgyokról, vagy hogy képzelő tehetségek egyes képzeletekből fogalmakat összeállító munkásságba helyeztessék. Ha a szülék szegények, akkor az ily gyermekek állapotja még szomorúbb, mert itt ama balga hiedellel még azon lehetetlenség is párosul, hogy a gyermeket taníthassák, a szülék kenyérkeresete ezt meg nem engedvén s így szegénykék végkép elhagyattatnak. És mily kártékonyan hat ez a gyermekek lelki és szívképzésére, abból szembetűnő, hogy ily szegény teremtmények az emberi társaságtól egészen elválasztva, kénytelenek lesznek kenyérüket koldulással keresni, ami állapotukat annál inkább terheli, majdón mindenkitől szárandó állapotra emlékeztetnek, sőt nem néha pajkosságból gunyoltnak, ami őket embertársaik iránt bizodalmatlanokká teszi, gyakran egy vagy más rosszra bírja. Az oly élénk képzelő erőnek, melyet a vakoknál igen nagy fokon találni, nincs elesége s ezáltal különféle álutakra tér. Így lesznek ezen emberek sokszor a házi boldogságok háborgató! fecsegések által, lesznek iszákosok, hogy hosszasan kábító, de nekik jótevő feledékenységet szörböljenek magukba. Eszerint az országnak terhére válnak s némely jó ész elnyomva s haszonvehetetlenül vesz oda.”

A harmincas évek elején, amikor már Földváry Gábor alispán, a vakok intézetére felügyelő „küldöttség” helyettes elnöke, Batthyány János és Zichy János grófok, a veszprémi káptalan és Kassa szabad királyi város nagyobb alapítványokat tesznek az intézetben, amely Pest város és Pest vármegye állandó támogatásában részesül.

Érdekes, hogy ebben az időben a következő betűnemeket használják az intézetben a vakok oktatására: 1. könyomatú boglárbetűk, melyekkel a növendékek önmaguk nyomtatják olvasókönyveiket, 2. kis latin boglárbetűk, úgynevezett búbosbetűk, melyeket a vakok sokkal gyorsabban olvasnak, mert könnyebben felfogják, mint a nagy könyomatú betűket; ezeknek a betűknek a segítségével a vakok egymásközt leveleznek, 3. keresztül-sajtolt betűk, melyekkel a vakok számára készült kalendáriumokat és történeti könyveket nyomják, 4. a tömegbetűk, melyekkel a kottákat és az ének szövegét is nyomják. Finomra tört krétából és felolvasztott gummiból készítik, lehet belőle térképeket, geometriai alakokat és különféle rajzokat is készíteni.

Az éneklésben a növendékek rövid idő alatt annyira vitték az intézetben, hogy egész oratóriumokat és vokálmiséket adnak elő.

Bizonyosan érdekelni fogja az olvasót, hogy a vakok intézetében az első években mire tanították a növendékeket. A következő tantárgyakról számol be az intézeti Értesítő: Hitvallás és bibliai történet, magyar nyelvtudomány és helyesírás, német nyelvtudomány és helyesírás, írásbeli előadások magyar és német nyelven, szám és fej béli számolás, írás,

a tapintható betűk olvasása és nyomtatása, természettörténet és technológia, természet-tudomány és diétetika, földleírás, hazai történet magyar nyelven és a világ története. A zeneoktatás a következőkből állott: zeneelmélet, éneklés, zongora, orgona, hegedű, violon-cello, hárfá, gitár, fuvola, klarinét, vadászkürt, trombita, fagot. A következő kézimunkákat tanulták: kötés gyapjából, pamutból, cémából és selyemből, fonás rokkával és sodróval, szalagszövés, zsinórozás, hálózás, szalma- és kosárfonás, gépmunkák, övkészítés, esztergályozás, asztalosmesterség.

1828 június 1-én nyitotta meg anyjának budai házában a szépséges Brunsvik Teréz grófnő, a nagy Beethoven ideálja, Magyarország első kiseddóvó-intézetét. Angyalkertnek nevezte el az anyagi lelkű Teréz grófnő ezt a házi intézetet, amely nem volt iskola, hanem családi kör, gyöngéden szerető anyai otthon azoknak a szegény kis angyaloknak szentelve, akiket szüleik mostoha sorsa a családi otthon édenéből kizárt. A nemes grófnő áldott lelkét 11 kiseddóvó alapítása dicsőíti szerte a hazában. 1830-ban könyvet írt a kiseddóvás ügyéről: „Rendszabási a nemzeti egyesületnek, a kiseddek koránti nevelésére nézve gyám- és képző-intézetek által.” Ennek a könyvnek az ösztönzésére alakult meg 1836-ban az országos kiseddóvó egyesület. A széplelkű Teréz grófnő még több könyvben és röpiratban szállott sikra a gyermeknevelés, a kiseddóvás ügyéért. Áldott nevét örökre megőrzik azok a kiseddóvók, amelyek az ő kezdeményezéséből születtek.

Az asszonyegyesület, amelyről az előbb már beszéltünk, céltudatosan, szívós energiával hajtotta végre programját. Mikor már sikerült felállítania azokat a jótékony intézményeket, melyekről az imént beszámoltunk, újabb nagy akcióba kezdett: elhatározta, hogy végetvet Pest városában az utcai koldulásnak. A város tanácsa és polgármestere készségesen megadta a segítséget ennek az akciónak a támogatására és a város közegei sorra járták az idevaló koldusok lakásait, tanyáit, fészkeit. Rendszeres környezettanulmányt végeztek, külön lajstromokban összeírták a koldusokat és a nőegyesület „választott asszonyai” ezeknek a lajstromoknak az alapján újra végigjárták a szegények tanyáit, egybevetve saját tapasztalataikat a városi hivatalnokok jelentéseivel. 1830 augusztus tizenhétedikén és a következő napokon a városi tanács összegyűjtötte a koldusokat megjelölt helyeken és egy bizottság, amely részben a város uraiból, részben az asszonyi egyesület választmányi tagjaiból állott, két főosztályra választotta a koldusokat: idegenekre és helybeli koldusokra. Az idegeneket eltávolították a városból, a helybeli koldusok közül pedig nagy szorgalommal ki kellett válogatni azokat, akik egyáltalán nem voltak rászorulva a koldulásra, de mégis pirulás nélkül üzték ezt, hogy vagyoniukat szaporítsák. Azokat is ki kellett selejtezni, akik bár szegények, mégis keresetképesek, mert fiatalok, egészségesek. Ezeket könyörtelenül kiselejtezték, a megmaradt koldusokat pedig, akik szegények, sőt részint nyomorékok és öregek, az asszonyi egyesület átvette és elhelyezte intézetekben. Azoknak a számára pedig, akiket semmiképpen sem lehetett az intézetekben elhelyezni, felállított két gyámintézetet; egyet a férfiak és egyet az asszonyok számára, ahol ezek szoros ellenőrzés alá helyezhetők voltak és a munkaképeseket munkára is szorították. Eledelről és ruházatról az egyesület gondoskodott és hogy ezt megtehesse, új pénzalap után kellett néznie. Ez a pénzalap gyűjtés útján került elő és az asszonyegyesület megteremtette belőle az utcai koldulás megszüntetését célzó alapot. Ezt az alapot 1833-ban a város tanácsa vette át és akkor az alap vagyona 35.000 váltóforint volt.

Ezt a szegényalapot később a város kezelésében állandóan gyarapították nemcsak az adományok, hanem az iparendélyi díjak, a zenedíjak és a bírságok.

Érdekes, hogy a két gyámintézetben, ahol az asszonyegyesület a város által kirendelt inspektor vezetése alatt végezte ezt a koldusnevelést, átmeneti fogda is volt, mert akiket

mint koldusokat elfogtak a város darabontjai, idekerültek, jótékony gondozás alá, mielőtt sorsuk felől határozott volna a városi hatóság.

Ugyanebben az időben, a harmincas évek elején, gyógyulok és lábbadozók házát állította fel, ugyancsak bérelt szállásokon, a nőegylet, azoknak a számára, akiket a kórházból elbocsátottak, de még annyi erőre nem kaptak, hogy munkával kereshették volna meg szükségletüket.

Ha végigtekintünk ennek a nemes és nagyszerű intézménynek, az asszonyegyletnek a működésén, amely József nádor pártfogásával egyre jobban terjesztette ki a maga karitatív munkáját, előbb Hermina nádorasszony vezetésével, majd később a nádor harmadik feleségének, Mária Dorottya főhercegasszonynak a védnöksége alatt, csodálkozva állunk meg és azt kérdezzük, vajjon hogyan bírhatta azt a rengeteg munkát szervezettel, adminisztrációval és főképpen pénzzel egy társadalmi egyesülés?

Óriási erőfeszítések voltak szükségesek arra, hogy ezt az egyesületet fentartsák, óriási erőfeszítésbe került, hogy az egyesület ennyi intézetet és intézményt pénzzel és adminisztrációval győzzön. Hogy a szépen megindult munka abba ne maradjon, hogy az egyesület túleröltetett anyagi erői fel ne mondják a szolgálatot, József nádor rendeletére 1833-ban Pest városa vette át az asszonyi egylet intézményeit és a nőegylet kezében csupán a hályogos vakok számára alapított gyógyintézet és a házi szegények segélyezése maradt. A nádor a város kezelése alá bocsátott intézetek vezetésére és irányítására egy bizottságot nevezett ki, amelynek elnöke mindig a helytartóság egyik tanácsosa volt. Ennek a bizottságnak jóideig volt vezetője Eötvös József báró is. Mikor a város átvette az egyesület bizonyos tőkét, anyagait, műszereit, azoknak összes értéke 85.185 forint volt és a város ugyanakkor 50.000 váltóforintot szavazott meg az intézetek számára. Hogy minél eredményesebb legyen a munka, Teleki Janka grófnő 20.000 forintot ajándékozott ugyanakkor, 1833-ban, ezeknek a jótékony intézeteknek a továbbfejlesztésére.

1842-ben a város az asszonyi egylet által alapított kisdedővót feloszlatta és az ott lévő árvákat az ugyanakkor felállított Josefimum-árvaházban helyezte el. Ez az árvaház, amely az Üllői-úton épült, máig is ugyanabban a szép régi épületben van, amelyben először megnyitotta a fenséges nádor.

WESSELÉNYI MIKLÓS BÁRÓ

A XIX. század jótékonyági mozgalmainak, alapításainak, karitatív megmozdulásainak mozgalmas éveiből kiemelkedik egy hatalmas, robusztus alak: Wesselényi Miklós báró. Az árvízi hajós, aki azon a szörnyű három napon, 1838 március 14-én, 15-én és 16-án étlen-szomjan, nem pihenve, álom nélkül járta dereglyéjén a vízözönné változott pesti utcákat, az emberéletek százait mentve meg és a szennyes áradatból kihalászott Ínségeknek ételmet, kenyeret, száraz ruhát szállítva. Ez a gigászi alak volt a lelke a mentőakciónak, az ő erélye, az ő kíméletlen energiája, az ő gorombaságai, az ő hősies erőfeszítései, az ő félelmes tekintélye serkentette munkára a gyávákat, egykedvűeket, közömbösek, kényelmeseket.

Ezekben a szörnyű árvízi napokban szelíden világít az emberi jóság mécsese. Egy Lászlóné nevű úriasszony az árvízújtotta lakosságból naponta százhatvan személynek ad enni, Andrassy városi tanácsos, Eötvös József és Dénes báró, Marczibányi Livius, Kovács Ferenc ügyvéd, Landerer Lajos nyomdász és még annyian mások, polgárok és főrangúak,

fáradoznak és adakoznak bőkezűen és nagylelkűen. A nádor és Wesselényi vezetik az adakozást, az ő felszólításukra és sürgetésükre küldenek a városok, a falvak, az uradalmak, az egyesek élelmet, ruhát és pénzt. Pozsonyból 8000 forint érkezik és két hajó rengeteg élelmiszerral. A pozsonyiak adakozásában terményekkel, kenyérral és készpénzzel résztvesz Grassalkovics herceg, de ott találjuk az adakozók sorában a Zichy, Eszterházy, Pálffy, Batthyány, Apponyi, Odessalchi nevet. Pokorny színgazgató a Fra Diavolo pozsonyi előadásának egész jövedelmét ajánlja föl a pesti, budai és győri árvízkárosultaknak. Székesfehérvárról, a pestmegyei és fehérmegyei uradalmakból bőkezűen küldik a búzát, a lisztet, a krumplit, a marhát. A nádor és Wesselényi hősiesség nagylelkűsége megmozgatja a szíveket és ezekben a vészsújtotta napokban valóban gyönyörű, fölemelő, szívet melegítő szépségen virágozik ki a magyar lélek embersége.

Wesselényi személye mellett nem mehetünk még tovább. Meg kell emlékezni azokról a jótékony alapítványokról, amelyeket szép vagyonából tett ez a nemeslelkű és lángeszű férfiú.

1831. év márciusában mutatta be Középszolnok vármegye rendéinek a jobbágyai számára tett ínségalapítvány alapító-levelét.

Ezt az alapító-levelét, amely Szilágy vármegye levéltárában található, érdemes volna egész terjedelmében ide iktatni. Ha erre nincs is terünk, néhány kiszakított részét bemutatjuk, hogy e nagy férfiú gondolkozásának, emberszeretetének, fölvilágosultságának, jószágának, emberségének nagyságát mindenki érezze és bámulja:

„Az okosság szülte szabadságot tartom az élet legfőbb javának, legszentebb igaza ez a halandónak, akaratom közvetlensége ezért legfőbb törekvésem. Földi erőhatalom koholta láncokat szétépíteni vagy megvetni érzem erőmet, de ezeknél inkább irtódom azon bilincsektől, melyek a lelket s szabad akaratot nyűgözik, akár körülmények, akár indulatok, vagy értelmi félszesség fűzte légyen azokat.”

Majd később:

„Ezen tekintetekből vezéreltetve s helyesnek elismert határozássá s tetté vált szándékomat ezennel köztudásra bocsátom s ezáltal mostani helyes és erős akaratomat a későbbi akár körülmények, akár öngyarlóság által azt fenyegethető változástól mentté kívánom tenni.”

Később ezt olvassuk az alapítólevelben:

„Ezelőtt négy esztendővel elhatároztam magamat, hogy minden jószágaimbéli török-búza dézsmát, ezt minden esztendőben pontosan felszedve s félretéve, embereim hasznára szenteljem. Nem egy felhevült szívbéli melegség, vagy egy nemesebb érzés pillantati fellobbanása adta ezen elhatározásomnak lételét. Ért megfontolás szülte azt; elgondoltam ugyanis, minden előítéleteket s részrehajtást félretéve, azon helyhezetet, melybe a parasztság hozzánk s mi hozzájuk vagyunk. Igyekeztem leszaggatni azon kérget, melyet emberi gyengéd s egyenes igazság érzésünkre s gyerekségünktől való látás s már megrögzött belészokás vonz, hogy a benyomások ne ezen megtompult hártját, hanem elevenjét érték lelkennek. Azon viszonság, melybe a földesúr s paraszt egymáshoz vagyton, mást mióta a jobbágyság, ezen undok szüleménye az istentelenné vált durvaságnak, melyet sötét, tudatlan századok az önkény vadon buja ölelésétől megszeplősítve örök gyalázatjokra szültek, már hála az egeknek eltöröltetett; nem egyéb mint birtokát bizonyos bérért kiadó s azt azon bérért használók közt lévő helyzetet.”

„Ezen tekintetől indítatva most még többet nem tehetvén, teszem a következő alapító kötelezésemet:

Melynek következtében én, alólírott kötelezem magamat, hogy amíg élek, minden esztendőben, minden s közelebbről e nemes vármegyében is lévő jószágaimba szolgáló embereimtől az általok bírt colonialis földeimből jövő törökbúza dézsmát mindentől személyválogatás nélkül pontosan felszedvén, azt egyáltalában s egészen jószágombéli embereim szükségére s hasznokra fogom fordítani, abból soha legkisebbet is semmi szín alatt magam hasznára el nem tartóztatok.”

Az alapítólevél további során nagy körültekintéssel megállapítja annak a magtárnak, „magazinumnak” szabályzatát, amelybe elraktározza a dézsmát, amelyből a megszorult jobbágyoknak búzát fognak adni. Az alapítólevél részletei nagy szeretetre, jóságra és okosságra vallanak, mert a magtár szabályzatát is úgy állapítja meg Wesselényi, a jó gazda és a jó ember, hogy valóban segítsen a rászorult paraszton.

Zsibón, ősi fészkeben, a jobbágygyerekek számára még jóval előbb kiseddóvót alapított, ahol gondos felügyelet alatt voltak a parasztyerekek addig, amíg szüleik a mezei munkával voltak elfoglalva. 1842-ben a kiseddóvóintézeteket terjesztő egyesület, Brunsvik Terézia egyesülete javára tett nagyobb alapítványt és ugyancsak ebben az évben a zilahi kiseddóvót támogatta igen nagy összeggel. 1846-ban bőkezű alapítványt tett a pesti vakok intézete számára.

Még akkor nem sejtette, hogy alig múlik el egy esztendő, őt is sötétség veszi már körül és egykor villámokat szikrázó szeme nem lát többé semmit a földi világból.

Az 1842-ik esztendőben, amikor a József-fiúárvaházat megnyitják, egy Pfahler Ferenc nevű városi tanácsnok lesz a szegényügyek legfőbb igazgatója Pest városában. Ez a Pfahler rendkívül buzgó és jólelkű ember volt, akinek Pest város szegényügye nagyon sokat köszönhet. Ő volt egyik kezdeményezője annak a központi nagy szegényháznak, amely ma is ott áll a Szegényház-téren.

A RENDSZERES FILANTROPIZMUS FELE

Ezekben az években a hatósági ellátásban részesülő szegények száma egyre nagyobb lett. Hogy a köznemor milyen arányban csökkent vagy növekedett, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az a kis táblázat, amelyet Barth László városi jegyző művéből ideiktatunk.

A hatósági ellátásban részesülők száma 1842-től 1852-ig a következőképpen változott:

| | | | |
|----------|-------------|----------|-------------|
| 1842-ben | 157 személy | 1847-ben | 147 személy |
| 1843 „ | 145 „ | 1848 „ | 154 |
| 1844 „ | 95 „ | 1849 „ | 115 |
| 1845 „ | 133 „ | 1850 „ | 124 |
| 1846 „ | 139 „ | 1851 „ | 191 |
| 1852-ben | 259 személy | | |

A szabadságharc és a nagy nemzeti föllángolást követő rémuralom szomorú esztendejében a jótékonyság ügye sokat szenvedett bár, de azért a jólelkű emberbarátok tevékenysége egészen nem szünetelt. Óbudán és Budán a Szent János-kórház mögött lévő kanyargós kis zugutcában volt egy-egy kezdetleges szegényápolda és mind a kettőt ada-

kozásból tartották fenn. A pesti asszonyegylet által alapított aggápolda a Nyár-utcában bérelt helyiséget, de a szabadságharc után annyira emelkedett a köznyomor, olyan nagy lett a szerencsétlen, elhagyatott öregek száma, hogy ez a helyiség nem volt elegendő, ezért a Főherceg Sándor-utcában béreltek egy házat, az úgynevezett Gemsenspialt, majd a Diófa-utcában is nyitottak egy fiókot. Ámde ez a két ház sem volt elég. A költségeket növelte, a kezelést pedig nagyon nehézzé tette az, hogy az intézet három helyen volt elhelyezve.

Akkor lépett akcióba az előbb már említett Pfahler Ferenc szegényügyi igazgató és Rózsay József dr. orvos, akik 1852-ben a városi tanácsnak javaslatot tettek egy központi szegényház építésére. A javaslatot elfogadta a tanács, de a kellő pénzösszeg még hiányzott ahhoz.

1854 április huszonnegyedikén Ferenc József császár és Erzsébet bajor hercegnő házasságának napján végleg elhatározták, hogy ezt a napot a központi „aggyámolda” föl-építésével megörökítik. 1856-ban avatták fel az Elisabethineumot, az Erzsébet szegényházat az Erdősoron, ugyanazon a helyen, ahol most áll. Még csak az egyik szárnya volt meg az épületnek, amelyben háromszáz ápolat lehetett elhelyezni, de már akkora volt a nyomorgó öregek száma Budapesten, hogy ebben az egy épületben is 330 embert kellett elhelyezni. Mire pedig egészen felépült a szegényház hatalmas épületkomplexuma, 600 öreg lakott már benne.

Hogy valamiképen az épülő új szegényház anyagi terhein is enyhítsenek, a Rókus-kórházban tett Pintér- és Schlamantinger-féle alapítványokat áttették az Elisabethineumba. Ugyanakkor Strohmeier Ferenc, Zeilinger József, Kummerer Keresztély és Aninger József polgárok igen jelentékeny adományokkal és alapítványokkal növelték az intézet vagyonát.

Érdekes lesz ezen a helyen talán szószert idézni az intézet egyik alapítójának és későbbi főorvosának, Rózsay József dr.-nak könyvéből a következő sorokat:

„Az intézetbe öreg, elgyengült, sorscsapások által elszegényedett s munkaképtelen emberek vétetnek fel, mindkét nemből, valláskülönbség nélkül s a legszükségesebbekkel életfogytig elláttatnak. A gyámoncok mindegyike tiszta ágyat kap, melynek fehérműje havonként változtatik. Kap továbbá hetenként tiszta fehér ruhát s évenként egy egész öltözet téli és nyári ruhát a ház körül és kimenőre is. A férfiak öltözete egy posztókabát, egy kurta felöltő, mellény és nadrág, szinte posztóból, azonkívül két ing, két alsónadrág, két nyakkendő, egy posztósapka, egy pár csizma és két zsebkendő. A nőké egy posztó derék, egy szoknya, egy fejkötő, két ing, két pár harisnya, két nyakkendő, két zsebkendő, egy pár bőrcipő és egy pár papucs. Az ételmezésről szerződésileg a vendéglős gondoskodik s tartozik minden gyámoncnak reggelire egy meszely rántottleves, délre egy meszely húsléves, nyolc lat puhára főtt, csontnélküli marhahúst és egy icce főzeléket adni, továbbá kap minden gyámonc naponként egy font fehérkenyeret, a gyengébbek és a nők 24 latot. A betegek zsemlyét kapnak, aszerint, amint az illető erejéhez és egészségéhez képest az orvos rendeli. Arranézve, hogy az étkek mind minőség, mind mennyiség tekintetében kielégítők legyenek, szigorú felügyelet van. Az évi kiadás minden egyes gyámoncra 85 forint 42 és $\frac{3}{10}$ krajcár. A napi kiadás $25\frac{4}{10}$ krajcár. A még munkaképes gyámoncok unaloműzésből lószórfosztással foglalkoznak, tollat fosztanak, szőnek, kötnek s többféle kézművet űznek. Keresetüknek egyharmadát szabad rendelkezésre kezükbe kapják, kétharmada pedig a házipénztárba jó; ebből a gyámoncok kisebb szükségletei fedeztetnek. Az év három főünnepén minden gyámonc tíz krajcárral ajándékoztatik meg.”

1852 április huszonegyedikén új intézmény nyílt meg az ország fővárosában. Ezen a napon avatták fel az első bölcsődét, amely a bölcsődeegyesület fáradozásának köszönheti létét. Ezt a pesti első bölcsőde-egyesületet Magyar István címzetes püspök, esztergomi-kanonok, Tormay Károly dr. főorvos és Rozmanith Antal községi tanácsos alapították. Az egyesület első védőasszonya Hildegard főhercegnő, első elnöke pedig Brunswik Julia grófnő volt. Brunswik Julia, ez a jóságoslelkű, nemesszívű mágnásasszony, méltó utóda Brunswik Teréziának, Beethoven szerelmének, a kisdedek jóságos, angyali lelkű nemtőjének.

A bölcsődének az volt a célja, hogy szegény, lakáson kívül dolgozó szülők kicsinyeit, akik még nincsenek négyévesek és nem mehetnek óvodába, felvegye, őket nélkülözéstől, bajtól, betegségtől ápolással és gondos felügyelettel óvja.

*

Általában elmondhatjuk, hogy a negyvenes és ötvenes években a társadalmi jótékonykodás iránt a városok törvényhatóságai, a városok vezetői kezdenek élénk érdeklődést mutatni. Így Pesten az ötvenes évek elején, megkezdik működésüket a kerületi „szegényigazgatók”, akiknek feje az egész városban Pfähler Ferenc, a szegényház egyik alapítója. Vagyonos polgárokból a kerületekben szegényügyi bizottságokat alakítanak és ez a szegényügyi bizottság, amelyet ezideig „igazgatóságoknak” neveztek, a kerületi szegényatyákkal, akiket másképp szegényigazgatóknak hívnak, a helyi viszonyokhoz képest végzi a szegények segélyezését, nyilvántartását a szegényalapból, amelyet még József császár alapított, később pedig az asszonyegylet 35.000 forintos adománya, a város 50.000 forintos hozzájárulása és Teleki Janka grófnő 20.000 forintos adománya gazdagított. A kerületi szegényigazgatóságok és a kerületi szegényatyák időnként együttes ülésre jöttek össze a Barátok-terén, a mai Ferencziak-terén lévő Podmaniczky-házban, ahol döntöttek a szegényházba való felvétel és a napi segélyezés ügyében.

A kerületi szegényatyáknak volt egy nagyon érdekes feladatuk is: ők ürítették ki a templomokban a perselyeket!

Az 1863-ik esztendő rettenetes szárazsága, amely éhínséget okozott országszerte, az 1866. évben fellépett kolerajárvány az állami, községi és társadalmi segélyezés hatalmas, nagyarányú megmozdulásait eredményezték. Országos mozgalmak voltak ezek, amelyeket már a modern idők emberbaráti szellemének hatalmas lendülete jellemezett. A szárazság okozta éhínség enyhítésére különben I. Ferenc József hatalmas pénzüsszeget bocsátott a magyar kancellár rendelkezésére.

Ezekben az időkben már jótékony angyalként öröklik az ország szegényei, sínylődői és a hatalom üldözöttei fölött a haloványarcú császárné, akinek néhány év múlva selymes hajkoronája felett ott fog tündökölni a magyar királyi korona. A bűbajos királyi asszony, Erzsébet, akinek esküvője emlékét a pesti szegényház épülete őrzi, a halódó abszolutizmusnak ezekben az éveiben egyre több szeretettel és jósággal fordul Magyarország jótékony intézményei felé, hogy ott hegesszen be fájó sebeket, ahol a politika vasmarka nem ragadja meg áldásra és jóságos simogatásra nyíló fehér kezét.

A hosszú éjszaka után virradt már az ország fölött az ég. A sebek gyógyultak, a barázdas arcok mosolyra derültek, a békesség szent lelke töltötte el az elméket.

És megkezdődött a jótékony intézmények életében is a nagy átalakulási folyamat. A primitív formák, a szervezetlenség zűrzavara, az anyagi gyöngeség, az állami támogatás lanyhasága után erőteljesebb embervédelmi akciók indultak friss lüktetéssel a sok sebből vérző magyar társadalom organizmusában.

A régi intézmények elmúltak, hogy helyet adjanak újaknak. A régi emberek is elmentek, hogy újak lépjenek helyükbe, új tetterővel, új alkotásokra készen.

De örökre legyen áldva azoknak a neve, azoknak a földben porló szíve, akik az emberszeretet isteni törvényének hirdetői és munkásai voltak messze évszázadokban, zord időkben, nehéz kezdések idején, sebeket gyógyítva, lelkeket mentve, emberségesen cselekedve.

Áldassék és dicsértessék a magyar szív embersége mindörökké!